

צדק צדק תרדוף

צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תַּחֲיֶה וְיִרְשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הָ' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ (דברים טז כ).

ספרי דברים פרשת שופטים פסקא קמד

"צדק צדק תרדוף" - מנין יצא מבית דין זכיי אין מחזירים אותו לחובה? תלמוד לומר: "צדק צדק תרדוף". יצא חייב, מנין שמחזירים אותו לזכות? שנאמר: "צדק צדק תרדוף".²

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק ד הלכה א

זעירא בר חנינא בשם רבי חנינה ורבי יהודה: חד אמר: "ודרשת וחקרת ושאלת היטב" [דברים יג טו] וחד אמר: "צדק צדק תרדוף" [שם טז כ]. הא כיצד? אם את רואה הדין שיוצא לאמיתו - חקרוהו, ואם לאו - צדקוהו.³

מסכת סנהדרין דף לב עמוד ב

... רב פפא אמר: אידי ואידי בהודאה והלואה,⁴ כאן - בדין מרומה, כאן - בדין שאינו מרומה, כדריש לקיש. דריש לקיש רמי: כתיב: "בצדק תשפוט עמיתך" וכתוב: "צדק צדק תרדוף", הא כיצד? כאן - בדין מרומה, כאן - בדין שאין מרומה.⁵

¹ "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך ... ושפטו את העם משפט צדק", כך מתחילה פרשתנו במצווה החשובה של הקמת מערכת משפט ואכיפה בצידה, במטרה לכונן "משפט צדק". וכמאמר דברים רבה בראש פרשתנו (פרשה ה סימן ה): "מהו שופטים ושוטרים? שיהא השוטר כשופט, כשיהו המעשים כנגד המקל והרצועה". וכאן משמע שיש גם לרדוף אחר הצדק. האם זה היבט נוסף של הצדק? לא צדק של בתי משפט שהוא בד"כ בדיעבד ובא לתקן עוול שנעשה (וכרוך בפרוצדורות, זמן וממון רב), אלא צדק חברתי ולכתחילה המתקיים באופן שוטף בחברה צודקת? עכ"פ, ראה האזכור היחידי הנוסף של רדיפת צדק במקרא, בישיעהו נא א: "שָׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מִבְּקֶשֶׁי ה' הֵבִיטוּ אֶל־צוּר חֲצֵבְתָם וְאֶל־מַקְבַּת בּוֹר נִקְרְתָם". ויש גם "רודף צדקה" במשלי שנראה להלן.

² ראה מסכת סנהדרין פרק ד משנה א: "דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה. דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה". (ושם עוד הבדלים בין דיני נפשות לדיני ממונות לעניין זכות וחובה, כגון: "דיני ממונות, המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה. דיני נפשות, המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה"). מכאן שמדרש ספרי מדבר בדיני נפשות. עקרון זה נלמד במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי כג ז מפסוק אחר: "ונקי וצדיק אל תהרוג, מלמד שמחזירין אותו לזכות. יכול יהו מחזירין אותו לחובה? תלמוד לומר: ונקי וצדיק אל תהרוג". מאותו פסוק, מאותם מילים, לומדים את שני הדינים שלכאורה הם סותרים, אבל מטרתם היא למעט ככל האפשר בהריגת אדם על"י בית הדין. המכילתא דורשת זאת מהפסוק "ונקי וצדיק אל תהרוג" (למרות שהוא אולי לא תמיד כזה נקי וצדיק), בעוד שבספרי שלנו לומדים את הדין שבמשנה מהפסוק "צדק צדק תרדוף". למרות שאפשר לתהות לעיתים היכן הוא הצדק? אם יש עדות חדשה שמוכיחה שהאיש אכן רצח מישוהו, האם לא נחזור ונדון אותו? האם נשחרר רוצח או סתם אדם אלים ומסוכן לציבור, רק משום שבסבב ראשון בבית הדין לא מצאו לו חובה? ראה אגב, דיון קצר בנושא בגמרא סנהדרין לג ע"ב בניסיון להבחין בין חזרה לזכות בדיני נפשות כשאין בעל דין שעומד מול הנאשם ("חילול שבת ואשת איש", רש"י), מול מקרים שבהם יש בעל דין (כמו בדיני ממונות), שהיא משפחת הנרצח. אלא שניסיון זה נדחה בגמרא שם וההלכה היא שתמיד מחזירים בדיני נפשות במטרה למנוע הריגת אדם בבית דין. והנושא דורש עיון וביורור יסודי.

³ הירושלמי מעמת את הפסוק "צדק צדק תרדוף" עם הפסוק "ודרשת וחקרת ושאלת היטב" ומציע את הפתרון הבא: אם יש קושי בהוצאת האמת - תחקור אותו. ראה פירוש פני משה שם: "אם נראה לך שיש בדין זה איזה רמאות ומחמת שתחקור תבוא על האמת ויצא הדין לאמיתו - חקרוהו. ואם לאו - שאינו נראה לך דין מרומה, צדקהו וחתוך הדין בלי חקירה ודרישה". הסבר זה לא מסתדר כ"כ טוב עם גרסת הירושלמי שלפנינו, אבל אין מנוס מכך בשל "חקרהו" שמתחבר לפסוק "ודרשת וחקרת", ו"צדקהו" שמתחבר לפסוק "צדק צדק תרדוף". ועכ"פ, הבנת הירושלמי היא שרדיפת הצדק איננה חקירה מעמיקה בדין, אלא איזו "ראיית צדק" פשוטה וברורה. והמילה "תרדוף" קצת קשה בהקשר זה, אלא אם נאמר שהיא מעין חיתוך מהיר.

⁴ הגמרא שם דנה בסתירה לכאורה בין המשנה בראש פרק ד במסכת סנהדרין (משנה שכבר צטטנו ממנה בהערה 2 לעיל) ובין ברייתות שונות, בשאלה אם דיני ממונות דורשים חקירה ודרישה מעמיקים, והיא מציעה הסברים שונים, כגון הבדל בין דיני קנסות ובין הודאות והלואות. בא רב פפא ומציע כאן הסבר אחר. ולגבי דרישות וחקירות, ראה המקור בתורה בדין עיר הנדחת שהוא דיני נפשות: "וְדִרְשֶׁת וְחִקְרָת וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְכו'" (דברים יג טו). וראה משנה סנהדרין ראש פרק ה. והביטוי חוזר גם בלימוד אגדה מעמיקה וסתרי עולם, גמרא חגיגה דפים יג-יד.

⁵ "צדק צדק תרדוף" משתלב עם דרישה וחקירה ואת אלה יש להפעיל ברגע שהדין מרגיש שיש לפניו בעלי דין מתוחכמים שאינם בוחלים בשום אמצעי כדי להשיג את מטרותם ("שבית דין מכירים בתובע זה שהוא רמאי, או מבינים טענת רמאי בדבריו", לשון רש"י. "שהדין סבור שצד אחד מנסה לרמות ולהביא עדות שקר", שטיינזלץ). לעומתם, הפסוק "בצדק תשפוט עמיתך", הוא בדין שמתנהל בנחת ולדיינים ברור להיכן הדין נוטה ("אפשר להכריע לפי הנראה", שטיינזלץ). קבלנו הבדל יסודי בין הירושלמי לעיל והבבלי בהבנת הפסוק: "צדק צדק תרדוף". לפי הירושלמי, "צדק צדק תרדוף" הוא בלשון רכה, הוא עומד כנגד הדרישה לחקור לעומק את בעלי הדין. כאילו אמרנו שהצדק כבר מתגלגל מעצמו, רק הלשון "תרדוף" היא קשה. לפי הבבלי, בדיוק ההפך! "צדק צדק תרדוף" משלים את "ודרשת וחקרת היטב" - יש לרדוף בכל הכח אחרי הצדק ולהוציאו לאור בכל הדרכים המשפטיות וכנגד כל בעלי האינטרסים והתחמנים למיניהם ("עו"ד?) העומדים בבית המשפט. ראה אגב מדרש דברים רבה ה ו בפרשתנו שהוא מעין שילוב של הבבלי והירושלמי בלי הפסוק "צדק צדק תרדוף": "אמר רבי חנינא: כתוב אחד אומר: ושפטתם צדק וכתוב אחד אומר: ודרשת וחקרת ושאלת היטב, והיאך הוא? אם ראית את הדין מרומה - חקרוהו, ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו - צדקהו".

רב אשי אמר: מתניתין כדשנין.⁶ קראי; אחד לדין ואחד לפשרה. כדתניא: צדק צדק תרדוף - אחד לדין ואחד לפשרה. כיצד? שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה, אם עוברות שתיהן - שתיהן טובעות, בזה אחר זה - שתיהן עוברות. וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה, אם עלו שניהן - שניהן נופלין, בזה אחר זה - שניהן עולין. הא כיצד? טעונה ושאינה טעונה - תידחה שאינה טעונה מפני טעונה. קרובה ושאינה קרובה - תידחה קרובה מפני שאינה קרובה. היו שתיהן קרובות, שתיהן רחוקות - הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו.⁷

תנו רבנן: צדק צדק תרדוף - הלך אחר בית דין יפה. אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל.⁸ תנא: קול ריחים פְּבוּרְיָי - שבוע הבן שבוע הבן. אור הנר בברור חיל - משתה שם משתה שם.⁹ תנו רבנן: צדק צדק תרדוף, הלך אחר חכמים לשיבה: אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר רבן גמליאל ליבנא, אחר רבי עקיבא לבני ברק, אחר רבי מתיא לרומי, אחר רבי חנניה בן תרדיון לסיכני, אחר רבי יוסי לציפורי, אחר רבי יהודה בן בתירה לנציבין, אחר רבי יהושע לגולה, אחר רבי לבית שערים,¹⁰ אחר חכמים ללשכת הגזית.¹¹

מדרש תנאים לדברים פרק א פסוק טו

"אנשים חכמים וידועים" - זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה והלך ובקש ולא מצא אלא שלוש: אנשי חיל, חכמים וידועים. ואלו הן השבע מדות שצריך שיהיו כולן אפילו בבית דין של שלשה: חכמה יראה ועונה ושנאת

⁶ המשניות והברייתות שהועלו לדיון (ראה הערה 4 ובגמרא שם) יתורצו כפי שתוצנו, אבל אם כבר באת לדרוש פסוקים, יש לדרוש אותם באופן אחר ולעניין אחר.

⁷ שני "צדק" יש בפסוק: דרוש אחד מהם לדין ואת השני לפשרה. ולא כמחלוקת הידועה בין משה לאהרון כמובא בגמרא סנהדרין ו ע"ב: "... יקוב הדין את ההר, שנאמר: כי המשפט לאלהים הוא, וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר, אבל אהרון אוהב שלום ורוך שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו וכו'", אלא פשרה הרבה לפני שמגיעים לדין. פשרה (ומיצוע, וביצוע) של דרכי החיים, תרתי משמע, בדרכי ים ויבשה (ולוואי כך גם בכבישי ארצנו). פשרה של חיים שתייתר את הצורך בבתי משפט, אפילו את הפשרות שנעשים שם טרם הדין. ואין שום עימות בין הפסוק שלנו ובין הפסוקים שראינו לעיל של "ודרשת וחקרת היטב", "בצדק תשפט עמיתך", "ושפטתם צדק" ועוד. הפסוק שלנו בא לחדש דבר גדול ונכבד. שני "צדק" צריכים ויכולים לדור בכפיפה אחת. צדק הדין וצדק הפשרה של החיים שהיא הרבה לפני הפשרה של בית המשפט ומייתרת אותה. ואת הצדק האחרון הזה יש לרדוף בכל מקום ובכל שעה. כל ההסבר שהבאנו כאן הוא בשיטת רש"י אליה מצטרפים, הר"ן, יד רמ"ה ועוד. לפירושים אחרים על קטע גמרא זה, ראה עיונים בשטיינלץ. ולהלכה, ראה טור חושן משפט הלכות פריקה וטעינה ודין הולכי דרכים סימן רעב: "אחד רכוב ואחד טעון והדרך צר, מעבירין הרכוב מפני הטעון. אחד ריקן ואחד טעון או רכוב, מעבירין הריקן מפני הטעון והרכוב. היו שניהן רכובין או טעונין או ריקנין, עושין פשרה ביניהם: וכן שתי ספינות שפגעו זו בזו בנהר, אם שתיהן עוברות - שתיהן טובעות, אם יעברו בזה אחר זה - יעברו. וכן שני גמלים ופוגעין זה את זה במעלה גבוהה, אם שניהם עוברין - נופלים; ואם יעברו זה אחר זה - עוברין. אחת טעונה ואחת אינה טעונה תדחה שאינה טעונה מפני טעונה. היו שתיהן שוות והאחת קרובה לעבור יותר, תדחה לאחוריה אותה שאינה קרובה לעבור. היו שתיהן קרובות זו כזו ושתייהן קרובות או ריקנות יטילו טעונות יטילו פשרה ביניהן ומעלין שכר זו לזו שתחזור לאחוריה". הרי לנו שגם ה'צדק' החברתי והלפנים משורת הדין הזה, נכנס לספרות ההלכה.

⁸ "תנו רבנן" זה מצאנו במדרש ספרי פסקא קמד בפרשתנו: "צדק צדק תרדוף - רדוף אחר בית דין שדינו יפה: אחר בית דינו של רבן יוחנן בן זכאי ואחר בית דינו של רבי אליעזר". משם ואילך מתגלגלת דרשת הגמרא לבתי דין נוספים שאולי כל דור הוסיף לה עוד שורה או שתיים. ודורנו יוסיף את שלו מה הוא והיכן הוא 'בית דין יפה' שלנו.

⁹ אגב רבי יוחנן בן זכאי שהעמיד עולה של תורה לאחר החורבן, הבאנו עניין זה שהיו עושים סימנים מיוחדים שיש שמחת ברית מילה, להסתיר מהרומאים בשעת השמד. ראה פירוש רש"י על אתר: "בבורני - מקום. שבוע הבן שבוע הבן - סימן הוא שיש שם ברית מילה, כמכרזי ואומר שבוע הבן כאן, והריחים סימן לשחיקת סממנין למכת התינוק, ושעת שמד היה שגזרו שלא למול והיו יראים להוציא קול - וקבעו סימן זה. אור הנר בברור חיל - ביום, או נרות נראים הרבה בלילה, סימן הוא כמו שצווק משתה שם משתה שם, ברית מילה קרי שבוע הבן על שם שהוא לסוף שבוע". ראה עניין זה גם בירושלמי כתובות פרק א הלכה ה: "מה סימן היה להן? קול מגרוס בעיר, משתה שם משתה שם. אור הנר בברור חיל, שבוע בן שבוע בן. אף על פי שבטל השמד המנהג לא בטל". והיום יש לנו שני יישובים סמוכים זה לזה בנגב הצפוני: קיבוץ ברור חיל שהוקם בשנת 1948 ע"י עולים מברזיל ולידו קיבוץ אור הנר שהוקם בשנת 1957. מיקום יישובים אלה וסמיכותם הגיאוגרפית מבוסס על גמרא זו, כהצעתו של זאב ווילנאי.

¹⁰ בסוף ימיו כשחלה ונחלש עבר רבי (יהודה הנשיא) לגור בציפורי (כתובות ק"ג ע"ב). ראה דברינו [ויחי יהודה בציפורי](#) בפרשת יחיא.
¹¹ על מנת לעשות צדק יש לרדוף אחר בית דין יפה ולברור היטב את החכם / הרב / הדיין שאליו האדם הולך. "צדק צדק תרדוף" לא מתחיל בבית הדין, אלא בבחירה של האדם, רצוי של שני בעלי הדין והסכמתם בבחירת בית הדין, בהחלטה איפה הוא בית הדין היפה שאליו נלך. זו תקופה של פתיחות, של בתי מדרש ותלמידי חכמים שלכל אחד מהם אישיותו, דרך לימודו בתורה, תלמידיו ובית דינו. מול פתיחות זו צריך לדעת לבחור. ומשבחרת - קבלת על עצמך, שהרי בדיני התורה אין כידוע היררכיה שיפוטית ויכולת ערעור (אלה נוספו בדורנו עם גיבוש תקנות הרבנות ע"י הרב עוזיאל ואחרים בשנות העשרים של המאה שעברה). כך הוא כאשר החכמים פזורים איש בעירו ומחוזו. וכך הוא גם כאשר הם מכונסים בבית המדרש בו נשמע ריבוי וגיוון קולות אדיר, כמתואר בגמרא חגיגה ג ע"ב: "בעלי אסופות - אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מטהרין, הללו פוסלין והללו מכשירין". ומה יעשה השומע הנבון האומר: "היאך אני למד תורה מעתה?". התשובה שם: "אף אתה מתי אונק כאפרכסת, וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים, את דברי אוסרין ואת דברי מתירין, את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין" ורש"י מוסיף שם: "מאחר שכולן לָבָן לשמים - עשה אונק שומעת ולמוד, ודע דברי כולן, וכשתדע להבחין אי זה יכשר - קבע הלכה כמותו". תבחר את בית הדין שהוא בעיניך יפה, תקבע הלכה כאותו רב שדבריו נראים לך.

ממון ואהבת האמת ואהבת הבריות להן ובעלי שם טוב ... ואהבת האמת, שנאמר: "אנשי אמת (שם) שיהיו רודפין אחרי הצדק מחמת עצמן ובורחין מכל מיני עוול...¹²

משנה מסכת פאה פרק ח משנה ט

מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול.¹³ וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות. וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו.¹⁴ ועליו הכתוב אומר: "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו" (ירמיהו יז ז). וכן דיין שדן דין אמת לאמיתו.¹⁵ וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח, ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם, שנאמר: "צדק צדק תרדוף". וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעניו כהות, שנאמר: "ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים" (שמות כג ח).¹⁶

מדרש תנאים לדברים פרק טז פסוק כ

צדק צדק תרדוף - יכול לא יתן אדם צדקה אלא אם יבואו ויאמרו לו תן? ומניין שאם לא יבואו ויאמרו לו: תן צדקה, מניין שילך אחריהם וייתן? תלמוד לומר: "צדק צדק תרדוף". מה כתיב אחריו: "למען תחיה וירשת את הארץ".¹⁷ הרי שלא בא לידו לעשות צדקה אלא שתבעוהו לילך ולבקש מן אחרים לעשות צדקה והלך עמהן, מעלין עליו כאילו נתן משלו, שנאמר: "צדק צדק תרדוף" - תרדוף אחר צדקה ואחר גמילות חסדים! מה שכר נוטל על כך? "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד" (משלי כא כא).¹⁸

¹² מדרש זה על תכונות הדיינים מצוי גם בדברים רבה א י בדרשתו של ר' ברכיה: "צריכים הדיינים שיהא בהם שבע מדות וכו'". ראה דברינו [אנשים חכמים ונבונים וידועים](#) בפרשת דברים. כאן ענייננו ברדיפת הצדק. צדק צדק תרדוף נדרש לבעל הדין שיבחר לו בית דין יפה, כפי שראינו, וקל וחומר שעניין זה נדרש מהדיינים עצמם. לא רק כהנהגה נכונה בדין, בשיפוט של צדק, אלא כתכונה ומידה. כדבר שמאפיין את אישיותו של הדיין שהוא איש רודף צדק. ובסופו של דבר כמובן בדין עצמו כפי שכבר ראינו לעיל, מתי לחקור ומתי, מתי לפשר ומתי לדין וכפי שמוסיף מדרש תנחומא בפרשתנו, סימן ז: "צדק צדק תרדוף שני פעמים, אזהרה לדיינין שדנין דיני נפשות, שלא יהו חותכין את הדין בימו, אלא יהו מליגין את הדין, כדרך שמליגין בירושלים, שנאמר: מלאתי משפט צדק ילין בה (ישעיה א כא). ואם לא מתקיימת רדיפת הצדק, מתקיים צידוק הדין, כדברי מדרש איכה רבה בפתיחתא יא: "אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה (דברים ט"ז) צדק צדק תרדוף, ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים: צדק הוא ה' כי פיהו מריתי".

¹³ מן הצדקה. בסוף מסכת פאה הדנה במתנות עניים ובמצוות צדקה, מונה המשנה הגדרות לאדם עני באופן שמוותר לו להתפרנס מן הצדקה ומתי לא. וזה אחד מהם, מי שיש לו חמשים זוז שהוא "נושא ונותן בהם", שהם כמו מאתיים זוז של מי שאינו מתעסק בכסף ואינו עושה סחורה. השווה את המשנה הפותחת את מסכת פאה: "אלו דברים שאין להם שיעור" שאנו אומרים בכל יום, בשבח הנתינה, עם המשנה הזו שהיא בגנות מי שנוטל צדקה שלא כדין. שלא בצדק נאמר, ואנחנו מקדימים את המאוחר.

¹⁴ וכבר שבחו חכמים את מי שעושה כל מאמץ לא לקחת מהצדקה, עד שאמרו: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" (פסחים קיב ע"א), "פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא, ולא תימא כהנא אנא, וגברא רבא אנא, וסניא בי מלתא" (שם קיג ע"א) וכיוצא באלה.

¹⁵ עניין הדיין שנכנס כאן לכאורה לא ברור וכך הוא גם בהמשך המשנה וכבר התקשו במשנה זו רבים וטובים והציעו חילופי נוסחאות ופירושים. ראה פירוש קהתי.

¹⁶ כאמור, עירוב נושא הדיין ששופט שלא כהוגן והעני שלוקח מן הצדקה שלא כהוגן, העלה קשיים רבים במשנה זו ואנו רוצים להציע שהקשר הוא הקשר של צדק עם צדקה. לכאורה אלה שני נושאים מנוגדים בתכלית, זה - הצדק - הוא הדין וזו - הצדקה - היא לפנים משורת הדין. ואע"פ כן, יש מקורות רבים שלא נוכל לפרט רק מקצתם כאן על הקשר בין צדק וצדקה. החל מדרשות רבות על הפסוק בתהלים פט טו: "צדק ומשפט מכוון כסאך חסד ויִאֱמַת יְקַדְּמוּ פִּיךָ", דרך דרשות על הפסוק בתהלים יז טו: "אֲנִי בְּצַדֵּק אֶחְיֶה פְּנִיךָ" וכלה בדין עצמו שהוא בבחינת צדקה, כמאמר מדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן ה: "בזמן שדנין צדק, עושין צדקה עם הבריות, שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב)". ושם גם: "ושפטו את העם משפט צדק (דברים טז יח), ללמדך שצדקה עושין עם שניהם: עם הזכאי שנוטל את שלו, ועם החייב שמוציא את הגזילה מתחת ידו". הדיין שדן דין צדק עושה צדקה בעולם, הוא מעביר את הממון למקומו הנכון. גם מי שנותן צדקה, עושה צדק בעולם, כי הוא מעביר ממון ממקום שיש למקום שמאד נזקק. שניהם מתקנים את העולם. שניהם בונים עולם צודק יותר וכביכול מסייעים לקב"ה בהנהגת העולם "בצדק ובמשפט בחסד וברחמים", כפי שאנו אומרים בעת כריכת רצועות התפילין כל בוקר. וכבר ראינו בדברינו בשבת שעברה [לגל חזר הוא בעולם](#), וכן בדברינו [על מצוות הצדקה](#) שמי שנותן צדקה כביכול חוטף לקב"ה את תפקידו בעולם. החידוש של משנה זו הוא שיש שותף נוסף והוא העני עצמו שגם עליו יש אחריות כפולה ולא קטנה: לעשות כל מאמץ לצאת ממעגל העוני ולא להתפרנס מהצדקה כשאינו באמת ובתמים נזקק לה. ראה בירושלמי על משנה זו בפרק ח הלכה ח על עניים מתחזים, הסיפור על ר' יוחנן וריש לקיש שכשחזרו מבית המרחץ מצאו עני שביקש שייתן להם צדקה וצבואו כיס מלא דינרים. ומאמר ר' אלעזר שם: "צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהן, שאילולי הרמאין שבהן היה אחד תובע צדקה מן האדם ולא נותן לו מיד נענש".

¹⁷ ושוב חוזר הדבר ומתקשר עם הדין, ראה ספרי פיסקא קמד שהוא המשך וסיום כל מדרשי ספרי בפיסקא קמד שהבאנו לעיל: "למען תחיה וירשתה את הארץ, מלמד שמנוי הדיינים כדי הוא להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם ושלא להפילם בחרב".

¹⁸ הרי לנו בברור חיבור בין צדק וצדקה, כפי שאנו מנסים לטעון ולהציל בכך את נוסח המשנה המסיימת את מסכת פאה. חיבור המבוסס, בין השאר, על ההקבלה של לשון "צדק תרדוף" שבתורה עם לשון "רודף צדקה" של משלי. ראה מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א: "אם אין לו למי שיתן צדקה, מנין שאם לא באים אצלו שילך אחריהם? שנאמר: צדק צדק תרדוף (דברים טז כ) - רודף אחר משפט וצדקה לעשותו, שנאמר: רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כא כא). וכן מצינו באברהם אינו שהיה מקביל לקבל את האורחים העוברים והשבים וזכה לקבל מלאכי השרת. ומה שכר זכה לקבל על הצדקה שהיה עושה? שאמר לו הקב"ה: כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך (בראשית יג טו)". והרי זה בדיוק כמו הפסוק בפרשתנו: "למען תחיה וירשת את הארץ", לשון ספר דברים לבנים חוזרת על לשון ספר בראשית לאבות. והנה הורחבה היריעה גם להכנסת אורחים! האם ניתן לקשר את הכנסת אורחים ישירות לרדיפת הצדק, גם בלי התיווך של מצוות צדקה?

הקדמת הרמב"ם למשנה

אבל קביעתו סברת אדם מסויים וחזרתו מאותה הסברא, כגון אמרו בית שמאי אומרים כך ובית הלל אומרים כך, וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי, כדי ללמדך אהבת האמת ורדיפת הצדק.¹⁹ לפי שאלו האישים הגדולים החסידים המשכילים, המופלגים בחכמה שלימי הדעת, כאשר ראו דברי החולק עליהם נכונים יותר מדבריהם והגיוניים יותר. נכנעו וחזרו לדעתו. כל שכן וקל וחומר שאר בני אדם כשיראה שיריבו צודק, שייכנע ואל יתעקש. וזהו דבר ה' "צדק צדק תרדוף". ועל זה אמרו חכמים: "הוי מודה על האמת" (אבות פרק ה משנה ז) – רוצה לומר: אף על פי שאתה יכול לחלץ את עצמך בטענות וויכוחיות, אם תדע שדבר יריבך הוא האמת, אלא שטענתך נראית יותר מחמת חולשתו או בגלל יכולתך להטעות, חזור לדבריו וחדל להתווכח.²⁰

במדבר רבה פרשת חקת, פרשה יט סימן כז

"וישלח ישראל מלאכים" (במדבר כ א כא) ... ואומר: "סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד טו). ולא פקדה²¹ התורה לרדוף אחר המצות, אלא: "כי יקרא קן צפור לפניך", "כי תפגע שור אויבך" (שמות כג ד), "כי תראה חמור שונאך" (שם ה), "כי תחבוט זיתך" (דברים כד כ), "כי תבצור כרמך" (שם כא), "כי תבוא בכרם רעך" (שם כג כה) – אם באו לידך, אתה מצווה עליהם, ולא לרדוף אחריהם; אבל השלום: "בקש שלום" – במקומך "ורדפהו" – במקום אחר.²²

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים 1: ישנה אמרה החסידית ש"צדק צדק תרדוף", משמעו שאת הצדק צריך לרדוף בשיטות של צדק. המטרה איננה מקדשת את האמצעים. ראה דברי שם משמואל דברים פרשת שופטים: "וכמו שאמר הרבי ר"ב זצלה"ה מפרשיסחא: צדק צדק תרדוף שתרדוף הצדק באמת ואמונה". הרי לנו שוב חיבור בין צדק לאמת. ורש"י דברים טז יט אומר: "ולא תקח שחד - אפילו לשפוט צדק".

מים אחרונים 2: כבר הבאנו מספר פעמים את דברי אבודרהם על המדרג של הפטרות הנחמה: "כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות "נחמו נחמו עמי" כלומר, שהקב"ה אמר לנביאים: "נחמו נחמו עמי". על זה משיבה כנסת ישראל: "ותאמר ציון עזבני ה'". כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... "עניה סוערה לא נוחמה", כלומר הנביאים חוזרין ואומרים

¹⁹ כחלק מהקדמתו למשנה דן הרמב"ם בסיבה מדוע ר' יהודה הנשיא עורך המשנה לא ערך אותה כספר הלכות פסוקות והביא, לצד ההלכה העיקרית (דברי חכמים, דעת הרוב, חכם בד"כ הלכה כמותו), גם דעות יחיד ואחרים. ראה עניין זה במשנה עצמה במסכת עדויות פרק א משניות ד-ו. והרמב"ם מוסיף בהקדמתו גם נימוקים נוספים, כמוסבר שם. בקטע שהבאנו, מדובר בחכמים שחזרו והודו לדעה האחרת, בית הלל לבית שמאי, כמובא במסכת יבמות פרק טו משניות ב-ג, גיטין פרק ד משנה ה, עדויות פרק א משניות יב-יד ועוד.

²⁰ הנה כי כן, מצדק של דין, עברנו לצדקה ומשם להכנסת אורחים ומשם אל האמת שהיא אולי סוגרת מעגל, שהרי אמת ודין הם שניים משלושת רגלי העולם (אבות א יח). זאת ועוד, הצדק כאן הוא ההלכה המוסכמת, היינו, ספר החוקים שפרוש לפני הדין. אז אולי ברחנו מהצדקה ומהפשרה וחזרנו לצדק הנוקב את ההר על חודה של חרב האמת. ראה דברים בוטים כמדקרות חרב של הזוהר בפירושו לפרשת בלק על הצדק (בתרגום שסייע לנו משה מיה הי"ו): "ודאי כך הוא, שהרי צדק אין בו וותרנות כלל וגם כך מי שדן לחברו אינו צריך לעשות לו ויתור מן הדין כלל אלא בצדק. שלא ישגיח [=ידאג, ישים לב] לאוהבו. מאזני צדק בלי לוותר לצד זה או לצד אחר למי שנותן או למי שמקבל". אמת אבסולוטית כשיטת משה ולא כשיטת אהרון! ואכן כך הוא בעשיית דין אמת. אבל הרמב"ם מדבר כאן על השיג ושיח של בית המדרש. על הצד הנפשי של אדם שמבין בשכלו שהאמת (הצדק) עם חברו בשיח ההלכה, או בכל שיח אחר, והוא צריך לעשות את הצעד הנפשי הקשה של 'הודאה באמת', להודות שחברו צודק. ובכך, יש כן דמיון לצדקה ולהכנסת אורחים, בהם האדם מעביר על מידותיו ורואה את האחר מולו, מתקן ובונה עולם צודק יותר.

²¹ ובנוסחאות אחרות: קפדה, מלשון הקפדה. לא הקפידה התורה וכו'.

²² ובאבות דרבי נתן נוסח ב פרק כד: "רבי יוסי אומר: אם ישב אדם בתוך ביתו ואינו יוצא לשוק, היאך הוא מטיל שלום בין אדם לחבירו? אלא מתוך שהוא יוצא לשוק הוא רואה בני אדם מתנעים ונכנס ביניהם ומפשרם. על [כל] המצות שבתורה מהו אומר? כי יקרא קן צפור, כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך - מצוה שהיא באה על ידך, את זקוק לה לעשותה". כבר הבאנו מדרש חביב זה בדברינו [כי יקרא קן ציפור לפניך](#) בפרשת כי תצא ובדברינו [לקראת לשלום](#) בפרשת שופטים וכאן אנו ששואלים האם יסכים בעל מדרש זה לצרף לשלום גם את הצדק. שהרי התורה אומרת במפורש: "צדק צדק תרדוף"! ראה גם מסכת דרך ארץ פרק המינין הלכה כד בשבח רודפי הצדק ומבקשי השלום: "רודפי צדק, ומבקשי שלום לעמם, והמצטערין עם הצבור, והעומדים עמם בשעת דחקם, עליהם התנבא אומר: טוב ה' למעוז בְּיָוִם צָרָה וְיָדַע חָסִי בּוֹ" (נחום א ז). וגם צדקה ראינו לעיל שאדם צריך לקום ממקומו ולחפש את הנזקקים והזקוקים לצדקה. וגם אברהם היה בא לקראת אורחיו ורדף אחרי מצוות הכנסת אורחים. ומה עם מצוות נוספות כגון: ביקור חולים, הכנסת כלה, לוויית המת ועוד. יענה בעל המדרש (אולי) שהכל כלול בשלום. וכפסוק בתהלים פה יא: "חֶסֶד וְאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ צְדָק וְשָׁלוֹם נִשְׁקָו". וכמדרש משנת רבי אליעזר פרשה ד עמוד 74: "ולפי שכולן רודפי שלום, אף הקדוש ברוך הוא נתן להם ארבע מדות שחותמיהן שלום, שנאמר: חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו".

לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו. על זה חוזר הקב"ה ואומר: "אנכי אנכי הוא מנחמכם" וכו'. יוצא מדבריו שהנחמה הרביעית שבפרשתנו, היא הנר האמצעי של מנורת נרות הנחמה, שלושה מכאן ושלושה מכאן, היא הנחמה האמתית שבה מתחילה כנסת ישראל להתרצות, אולי גם כהכנה לחגי תשרי. שנזכה לנחמה השלימה.